

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 90 1969

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ.

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 c, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1970

era en platonisk estetik eller poetik på förhand är dömt att misslyckas: som filosof var Platon inte inställd på att värdera poesin som poesi utan helt bestämd av politiska syften. I fråga om Aristoteles är ju läget ett helt annat, både vad gäller attityden till poesin och i fråga om framstegstanken, men författaren understryker, att framåtskridandet för Aristoteles betyder uppkomsten av skilda genrer i en fixerad hierarki, inte någon transformation av genrer. Mot forskare som Else, Wimsatt och Brooks hävdar han sålunda den traditionella synen, att det aristoteliska framsteget är *Auswicklung* men inte *Entwicklung*.

Tigerstedt för fram sin undersökning över den hellenistiska atticismen — »the only really victorious literary reaction in Europe» (s. 605) — till Rom, där han noterar diktarnas paradoxala relationer till grekerna. Efterbildningen var en självklar grundsats, men syftet med den var att nå fram till en högre ståndpunkt: först genom att studera *exemplaria Graeca* dag och natt kunde den egna originaliteten få växtkraft. I Horatius' formuleringar blev klassicismens paradox norm och dogm.

Tigerstedts lärda essä bildar slutvinjetten till denna utomordentligt synpunktsrika festskrift. Den speglar i sin mångsidighet och nästan genomgående höga kvalitet på ett värdigt sätt René Welleks centrala position i modern litteraturvetenskap och är samtidigt en erinran om den höga vetenskapliga standard, som dagens komparativa forskning uppnått, till stor del i hans efterföljd.

Inge Jonsson

Problems of International Literary Understanding. Proceedings of the Sixth Nobel Symposium. Stockholm, September 1967, edited by Karl Ragnar Gierow. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1968.

Ämnet för Nobelsymposiet 1967 var, som så ofta i dylika sammanhang, allmänt formulerat och gav uppenbarligen deltagarna stor frihet att välja stoff och tonläge. Redaktörens inledning inskräper dock i allvarliga och patetiska formuleringar, att dessa samtal kring dikten sker i farans stund. Undergångshotet från massförstörelsevapnen och deras troligaste utlösare, de nationella (eller nationalistiska) motsättningarna, manas fram som bakgrund till överläggningarna. Vid högtidssammankomsten 1967 utvecklade Akademiens ständige sekreterare samma tema som en kommentar till symposiet (*Sv. Akad. Handl.* 75, 1968). Den Gierowska retoriken brusar fram med samma kraft genom det främmande mediet, och det hela blir verk-

ligen mycket ståligt. Inget ont sagt om retorik, allra minst som boken består av tryckta föreläsningar: men visst ger dess bruk en speciell distans till verkligheten, flyttar undan den blodiga bakgrunden.

Man upplever det med växlande styrka i de olika inläggen. Det första, *Farewell to eulogy* av Herbert Howarth från University of Pennsylvania, är ett mycket elegant kåseri om diktares relationer till sina härskare och sina folk, med exempel från Gamla Testamentet till Graham Greene och Salinger, och det är roligt att läsa. Som seriöst bidrag till internationell litterär förståelse kan det dock inte uppfattas, och man är beredd att döma ut hela företaget: den sortens retorik kunde väl lika gärna ha fått stanna inom Börssalens tåliga väggar.

Men nästa inlägg är mera substantiellt, vilket symboliseras av en bifogad bibliografi och några noter. Det behandlar ämnet *The magic mirror of American fiction. A study of the novel of national self-inquiry as an instrument of international (mis)understanding* och är skrivet av gamle professor Robert E. Spiller, en av författarna till *Literary History of the United States*. Han utgår från två pessimistiska premisser: 1) nationellt självprövande litteratur leder sannolikt till felbedömningar utomlands; 2) sådan litteratur läses troligen mera av politiska än av intellektuella och artistiska skäl. Argumenteringen tar form i ett antal historiska exempel, och författaren börjar med att urskilja tre grundläggande vanföreställningar om den amerikanska kulturen, som ständigt återkommer i litteraturen. Den första är den primitiva amerikanska drömmen om människans oändliga möjligheter att skapa sin egen lycka, den andra visar upp det fördärv, som industrialismens och kapitalismens materialism åstadkommit i Nya världen, och den tredje framställer bilden av den brutala imperialistiska stormakt, som strävar att dominera hela världen — att det senare verkligen är en vanföreställning torde många betvivla i dag.

Den historiska genomgången avser nu att påvisa, hur den europeiska läsekretsen sett den bild man velat se, även om de amerikanska romanförfattarna aldrig levererat den i så stereotyp skick, och exemplen är slående välvalda. Ändå leder den fram till slutsatsen, att premisserna varit alltför pessimistiska: »Although the magic mirror of American fiction gives back to the European a wide variety of distorted images, often the reflection of his own preconceptions and prejudices this literature, like all literature, can ultimately provide a universal language — if it is good enough, and if it is read as literature and not as mere record» (s. 33 f.). Det sista är naturligtvis en grundför-

utsättning, som i motsvarande grad gäller för andra konstarter, även sådana som utger sig för att vara aldrig så dokumentära. Man har alltför ofta intrycket, att även kvalificerade läsare (eller konsumenter av annan konst) bortser från de institutionella villkoren: konsten innebär alltid ett sätt att reagera inför ett individuellt temperaments upplevelser av verkligheten.

Trots detta sakrika inlägg skall jag erkänna, att jag erfarit något som närmar sig moralisk indignation över att Nobelstiftelsen offrat dyra pengar på att samla litteraturforskare som siter och talar sköna ord om internationell förståelse via litteraturen under Vietnamkriget och raskravallernas onådsår: är det inte ett upprörande övermod att inbilla sig, att avlyssnarna av fläderpipans drill skall kunna utträtta något med dem som har den åskande orkanen i sin hand? Säkert är den känslan en följd av det dagliga umgänget med studentrevoltörer på olika nivåer av radikalism, möjligen också en naturlig stämning hos den som arbetar i en tämligen enslig del av vingården. Men kanske är denna desperation, som jag tror att många känner, 1960-talets variant av klerkernas förräderi, kanske är det just nu nödvändigare än någonsin att kämpa för det vi ägnat vårt liv att försöka begripa. Läsningen av det tredje inlägget, Manuel Durán: *The giant and the dwarf: Some approaches to literary criticism*, en klok balansgång mellan hybris och desperation genomförd med stor charm, förvandlar i varje fall en ofruktbar patetik till om inte entusiasm så dock till större hopp, detta trots att författaren, som är specialist på spansk och spansk-amerikansk litteratur, förvisso inte följer svårigheterna. Två av hans teser är särskilt uppfordrande, dels att forskning, kritik och undervisning blivit alltmer nödvändiga i takt med diktens utveckling mot högre komplikation, dels att nationallitteraturerna i nuet växer sig allt närmare varandra. Genom en organiserad insats av den kritiska aktiviteten i världen skulle det inte vara omöjligt att skapa en global bild av litteraturen — »the only one that makes sense nowadays» (s. 48). Tydligt menar Durán också, att de små kulturområdena har särskilda möjligheter att bidra till denna kartläggning, eftersom de inte dränks av bokfloden lika lätt som t. ex. USA mitt i sin »cultural explosion».

Nästa inlägg är ett vittnesbörd om en situation, där litteraturen åtminstone skenbart vunnit politisk makt. Det är Jan Kott, den polske Shakespeareforskaren, som behandlar ämnet *Politics in the modern Polish theatre and literature*. Mycket av vad han berättar om, t. ex. Hamletföreställningen i Krakow i september 1956, är välkänt från andra sammanhang, annat

är i varje fall nytt för mig, bl. a. den initierade och sympatiska teckningen av S. I. Witkiewicz (Witkacy). Som alltid hos Kott vibrerar framställningen av en mörk lidelsefullhet, av ett återhållet raseri eller med möda kontrollerat vanvett, och hans tolkning av det polska dramas situation är fascinerande. Dessutom vet vi, att vi möter en människa för vilken litteraturen inneburit något livsnödvändigt, en grotta att övervintra i.

I det följande bidraget råder en helt annan stämning av akademisk balans och avstånd till plägornas värld. Det är professor Maurice Graviers analys av tre skandinaviska dramer från mellankrigstiden, Pär Lagerkvists *Konungen*, Nordahl Griegs *Nederlaget* och Kjeld Abells *Ann Sophie Hedvig*, under rubriken *L'idée de neutralité et le théâtre scandinave (1930-1940)*. Den genomförs utifrån den grundsynen, att dessa dramer är reaktioner mot den traditionella skandinaviska neutraliteten, och uppsatsen har blivit intressant att ta del av. Som bidrag till den internationella litterära förståelsen förefaller den dock något speciell.

Boris Suchkov från Maxim Gorkij-institutet för världslitteratur i Moskva tar upp ämnet *Individualism and personality*. Hans inlägg saknar inte intresse; bl. a. säger det en del om vad slags utländsk litteratur man uppmärksammar på institutionen i fråga och anser värd att analysera. Det starkaste intrycket torde dock bli den brist på internationell litterär förståelse, som författaren manifesterar i sitt propagandatal, präglad av steril konservatism och tröstlöst formeltuggande.

Nästa inlägg har också markanta övertoner av trosbekännelse men samtidigt av ett annat slags koketteri. Det är den amerikanske Shakespeareforskaren professor Albert Howard Carters funderingar under rubriken *Continuity or particularity; or, The pleasures of recognition and the pleasures of discovery* — redan den affekterade rubriksättningen väcker associationer åt Kenneth Burkes håll, och de blir än mer plågsamt påtagliga, när författaren börjar citera egna poem (låt vara i noter). För mig ter sig detta inlägg som ett rysligt exempel på kvasifilosofi och skenresonemang: vad skall det tjäna till att överhuvudtaget försöka resonera seriöst kring antiteser av typen »Västern är teoretisk, Östern estetisk»? Sådant blir ju ändå aldrig annat än ett slags tankepoesi, spännande nog på de högsta nivåerna när den betraktas ur ett idéhistoriskt perspektiv, men utan varje preciserbar innebörd som inlägg i en intellektuell debatt. Samtidigt har man en förnimmelse av att möta en lärd och känslig iakttagare, särskilt när han analyserar några Shakespearetexter och avstår från att bekänna sin kristna tro. I den

mån någon tes kan urskiljas i den terminologiska snårskogen, torde den kunna reduceras till något mycket konventionellt: litteraturen hjälper oss att finna rätt på oss själva. För att lära känna dylika satser krävs förvisso inget Nobel-symposium.

Betydligt fastare mark befinner man sig på i Gunnar Brandells inlägg, den ende svenske föreläsaren. Det handlar om *Weliliteratur and literary nationalism* och inleds med ett rejält hanterande av det tyska begreppet Weltliteratur med dess ursprung hos Herder och dess kanoniska delbetydelser. Verkningarna av det belyses med exempel från Allen Tate och Hans Mayer, vilka båda — trots motsatta politiska utgångspunkter — kommer fram till samma slutsats, att den goda litteraturen befinner sig någonstans mellan två extremer, kosmopolitismen och den trånga nationalismen. I essäns andra avdelning övergår Brandell från teorin till den historiskt framvuxna consensus, som han anser föreligga i fråga om Weltliteratur. I stort håller jag med om hans bedömningar men känner mig skyldig att komma med en invändning. Som skandinaviska inslag i den internationella kanon finner han blott tre namn möjliga, Kierkegaard, Ibsen och Strindberg: jag tror inte, att det bara är ett rastande av en käpphäst om jag påminner om att litteraturen om Swedenborg är flerdubbelt större än allt som skrivits om Strindberg; när det gäller internationellt inflytande, är kvantitativa mått inte inadekvata, även om kvaliteten genomgående är lägre.

Någon risk för att utvecklingen mot en allt mer markerad kosmopolitism skulle leda till att de nationella särdragen utplånas kan Brandell inte se, och kanske har han rätt. Mitt i den väldiga internationaliseringsprocessen pågår ju sedan länge mycket starka nationalistiska strävanden, medvetna och omedvetna. När Malraux formulerar sina auguriska synteser om vårt sekel i sina *Antimemoarer*, stannar han vid Nietzsches profetia om 1900-talet som nationalismens århundrade och finner den hittills besannad i rikt mått. Samtalet vid brunnen i McLuhans elektroniska världsby torde nog för avsevärd tid komma att föras på samma tungor som runt tornet i Babel.

Sist i denna blandade läsning kommer ett franskt inlägg, *Provincialisme et littérature universelle ou Le provincialisme et le sentiment de l'universel*, av författaren och arkivarien André Chamson. Det formar sig till en patetisk bekännelse till den sorts provinsialism, som inte urskiljer några kulturcentra och några periferier utan närmast motsvarar koloniväldeas upplösning på det politiska planet: »C'est la disparition de tout sentiment de dépendance et

de toute servitude entre les communautés humaines. Quand notre monde pourra être considéré comme une constellation de provinces, il n'y aura plus de grandes ni de petites nations» (s. 127). Med denna fromma förhoppning slutar boken som den börjar, i retorikens tecken. Det brukar ju alltid sägas, att de personliga kontakterna är de viktigaste resultaten av alla internationella kongresser: att döma av de publicerade anförandena måste så ha varit fallet även denna gång.

Inge Jonsson

Ingvar Holm: *Drama på scen. Dramats former och funktion*. Bonniers. Lund 1969.

I allmänhet gör vi nog inte fullt klart för oss, hur länge i själva verket det dramaturgiska tänkesättet spelade roll för skådespelsförfattarnas formsträvanden, vilket fann uttryck ännu hos H. Hettner (*Das moderne Drama*, 1852) och H. Th. Röscher (*Dramaturgische und ästhetische Abhandlungen*, 1864). Ännu så pass inflytelserika Shakespeare-kommentarer, som de vilka utgavs av H. Ulrici (1839), G. G. Gerwinus (1849) och F. Kreyssig (1862), vilade ju i allt väsentligt på den för vår tid illusoriska föreställningen, att man enbart genom en analys vid skrivbordet skulle kunna utröna de regler, vari med en viss ofelbarhet kunde formuleras grundförutsättningarna för såväl hög dikt som scenisk framgång.

En, särskilt efter andra världskriget, alltmera och anmärkningsvärt svällande internationell dramateoretisk litteratur står i samband med en genomgripande omkastning i synsättet. Man studerar inte endast den klassiska dramaturgiens »stage conditions», utan i den nyvunna insikten om dramats och teaterns sociologiska aspekter (sådana som de till en början varsamt formulerades av J. Bab i *Das Theater im Lichte der Soziologie*, 1931) har drivits ända fram till en sannolikt mode-artad uppfattning av skådespelet som ett närmast icke-litterärt verktyg i kommunikationen mellan å ena sidan regissör-skådespelare, å andra publik-sambälle. Icke helt utan skäl har en av den engelska dramaforskningens förgrundsgestalter, M. C. Bradbrook, utbrustit: »The period in which the script dominated in the theatre has been remarkably brief; perhaps a hundred years.» — Varje allvarligt försök till allsidig framställning och till sammanfattning av de bitvis förvirrade frontpositionerna är därför välkommet.

Vår egen dramaturgiska litteratur är ytterligt knapp. Om behovet av en sådan vittnar de förnyade upplagorna av Henrik Dyfvermans *Dramats teknik* av 1949; en viss begränsning i per-